

Strijd om water

Internationale conflicten in 'Tweestromenland'

P.G. de Werd – tweede-luitenant van de Koninklijke Luchtmacht*

Inleiding

Sinds de 'United Nations Conference on Environment and Development' te Rio de Janeiro in 1992, staat 22 maart bij de Verenigde Naties in het teken van de waterproblematiek in de wereld. Dit jaar beoogde de Wereld Water Dag nieuwe initiatieven te ontwikkelen. Op 22 maart jl. werd het internationale decennium 'Water for Life 2005-2015' afgekondigd.¹

De Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap bekroonde mijn in september 2003 geschreven afstudeerscriptie 'Strijd om Water' met de Krijgswetenschapsprijs 2004. Doel van deze scriptie is het verkrijgen van inzicht in de mate waarin water een rol speelt bij internationale conflicten in het stroomgebied van de Eufraat en de Tigris, waarbij de nadruk ligt op een eventueel oorzakelijk verband tussen het beschikbare water in de regio en het ontstaan van een conflict. Recente ontwikkelingen tonen aan dat het thema zeker niet aan belang heeft ingeboet en ook in de toekomst een rol blijft spelen.

* De auteur schreef onder dezelfde titel zijn afstudeerscriptie aan de Faculteit Militaire Bedrijfskunde, Koninklijke Militaire Academie te Breda, 2003.

¹ <http://www.unescap.org/esd/water/events/wwd/2005/> United Nations Environment and Sustainable Development Division (25 maart 2005).

Projecten van watermanagement in Irak, 1994

(Bron University of Texas at Austin; collectie NIMH)

In dit artikel zal ik op de waterproblematiek ingaan aan de hand van Tweestromenland, het stroomgebied van de Eufraat en de Tigris. Ik besteed eerst aandacht aan het belang van water en de relatie met het begrip

'brede veiligheid'. Daarna ga ik in op de rol van water in Tweestromenland.

Aansluitend concludeer ik in hoeverre een oorlog om water een reële dreiging is. Ik rond af met aanbevelingen.

Water is leven

Zonder water is er geen leven mogelijk. Het menselijk lichaam bestaat voor gemiddeld 65 procent uit water. Een baby bestaat zelfs voor 90 procent uit water. Dit is een gegeven waar niemand omheen kan en wat daarom een sterke invloed kan hebben op het handelen van mensen. Als je waterbronnen kunt controleren, controleer je feitelijk het leven. Er is een aantal ontwikkelingen dat de vraag naar en het aanbod ervan beïnvloedt. Zo zal bevolkingsgroei aan de ene kant leiden tot een toenemende vraag naar water, terwijl aan de andere kant het broeikas-effect, met desertificatie van gebieden tot gevolg, tot een afnemend aanbod van water zal leiden. Het Midden-Oosten is een regio waar beide ontwikkelingen op de lange termijn de watervoorraad doen afnemen.

Ook de wijze van omgang met dit kostbaar goed bepaalt voor een groot deel de beschikbaarheid. Als er in een gebied nu al sprake is van een relatief kleine watervoorraad kunnen een overdadige vraag en onzorgvuldige distributie en gebruik oorzaken zijn van een verder slinkende watervoorraad. Dit kan uiteindelijk leiden tot serieuze watertekorten, zoals bij de Mesopotamiërs, die in het verleden ook al strijd voerden met het water.

'Integrated Water Resource Management' biedt een mogelijkheid om verstandig met het beschikbare water om te gaan. Hierbij wordt gestreefd naar een optimale afstemming van (soorten) vraag naar water en (vormen) van aanbod. Zo is er voor de landbouw of industrie meer water van een lagere kwaliteit benodigd, terwijl water ten behoeve van huishoudens van hoge kwaliteit moet zijn. Indien bij het gebruik van water de kwaliteit sterk vermindert en het water eigenlijk niet direct opnieuw te gebruiken is, spreekt men van 'verbruik van water'.

Zo is water dat van akkers in een rivier vloeit vaak vermengd met kunstmest en zouten uit de bodem, terwijl koelwater uit de industrie

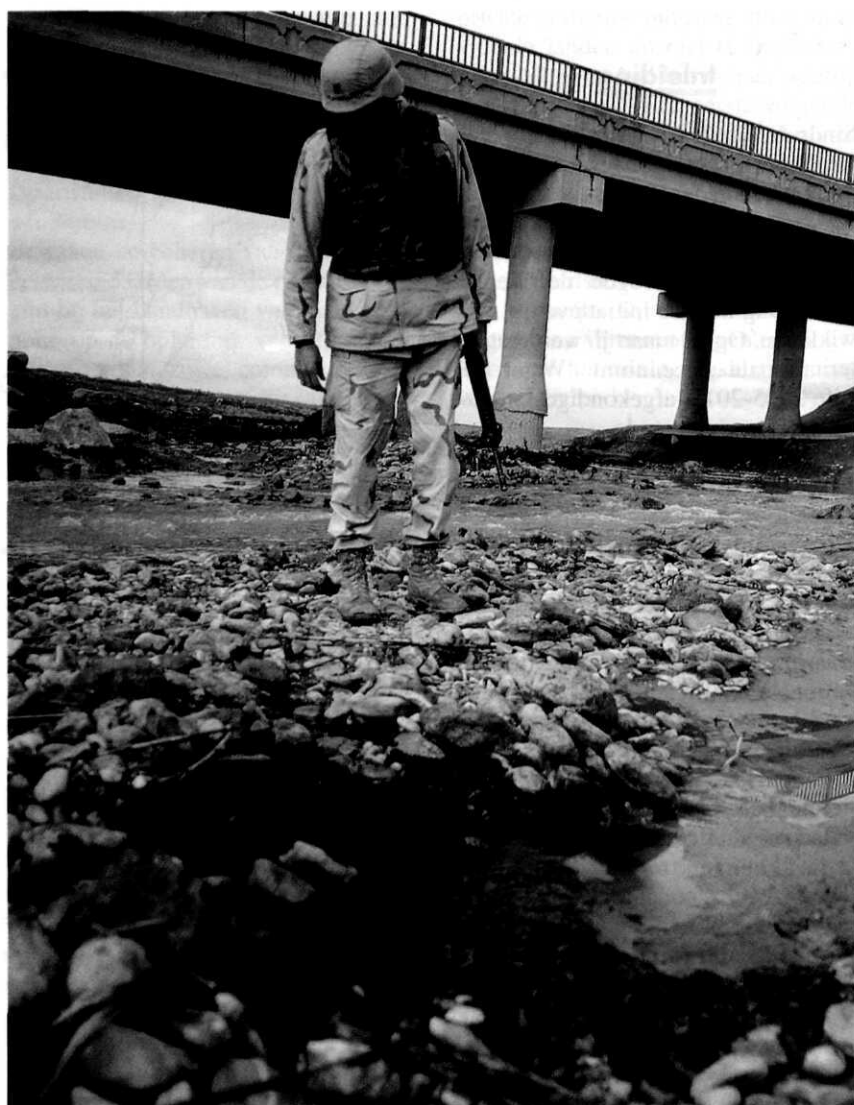
nauwelijks van samenstelling is veranderd. Nieuwe technieken die worden ontwikkeld moeten een efficiënter watermanagement mogelijk maken door voornamelijk de vraag te beperken en het aanbod te vergroten.

Internationaal belang

Bij het beheren van water krijgen landen onherroepelijk te maken met andere landen. Water is namelijk per definitie een factor van internationaal belang. Rivieren stoppen immers niet

bij de grens en grondwater is helemaal niet aan enige richting gebonden. Of het land stroomafwaarts van een rivier rechten heeft op water uit de rivier, of dat deze is overgeleverd aan het goeddenken van de landen stroomopwaarts is een interessant discussiepunt.

Zo heeft het bouwen van dammen om in de eigen waterbehoefte te kunnen voorzien direct gevolgen voor de landen stroomafwaarts. Zeker als zij in hun waterbehoefte sterk afhankelijk zijn van de toestroom uit het buiten-

Militair van het Amerikaanse leger controleert een beekje dat uitkomt in de rivier de Tigris, op sporen van olie uit een gescheurde pijpleiding (Irak, 2003) (Foto U.S. Department of Defense, J. Hutcheson; collectie NIMH)

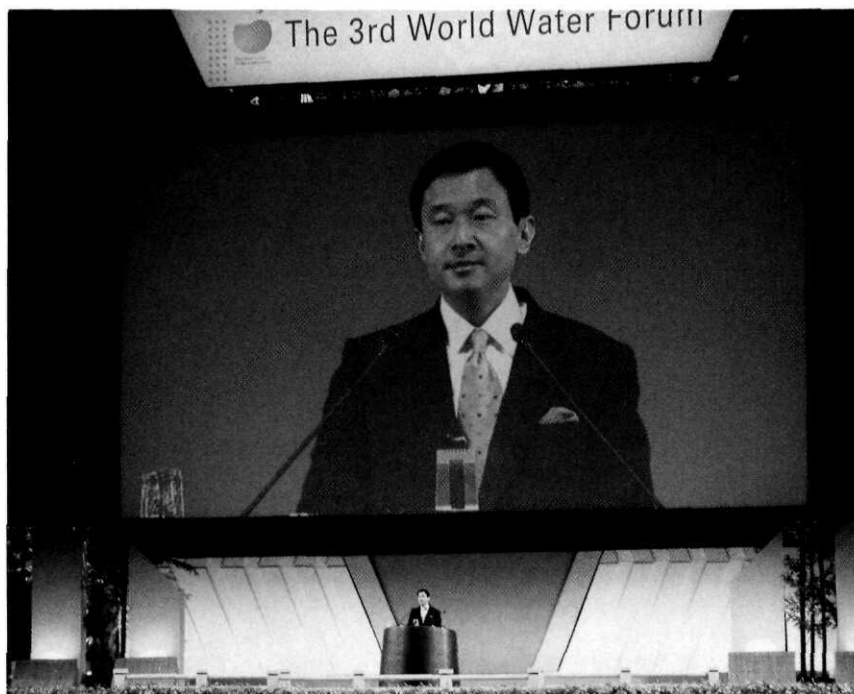
land. Het is niet ondenkbaar dat landen overgaan tot acties om hun vitale belangen zoals watervoorraden te beschermen of zeker te stellen.

Zo zijn er bijvoorbeeld in de jaren zestig in het Midden-Oosten diverse conflicten geweest tussen Israël, Syrië en Jordanië met betrekking tot de Jordaan. Militaire actie, gericht op herstel van de oude situatie, moest voorkomen dat Israël afgesneden zou worden van voldoende water. Maar zeker ook elders ter wereld hebben dit soort conflicten zich voorgedaan. Tussen Angola en Zuid-Afrika bijvoorbeeld, met deelname van Cubaanse militairen, laaide een conflict op over de Calueque Dam en de waterleidingen naar Owamboland.

'Brede veiligheid'

Gewapende conflicten zijn een gevolg van een inbreuk op de veiligheid of belangen van een of meerdere landen. Men ziet zich genoodzaakt de geschade belangen te beschermen en te verdedigen. 'Veiligheid' is een ruim begrip en wordt binnen de internationale betrekkingen onderscheiden in 'smalle' en 'brede' veiligheid. Tijdens de Koude Oorlog werd gesproken over veiligheid op een traditionele manier ofwel 'smalle veiligheid'. Inbreuken hierop zijn bedreigingen voor het functioneren van een staat of groep die op een directe manier merkbaar zijn, zoals de dood, vernietiging van bezit of het verlies van onafhankelijkheid. Belangrijk is dan dat het gaat om intentioneel, georganiseerd en veelal fysiek geweld.

De term 'brede veiligheid' is ontstaan na de Koude Oorlog, toen de nieuwe conflicten die ontstonden niet meer in het destijds geaccepteerde begrippenkader pasten, en behelst een 'brede' benadering van veiligheid. Deze brede veiligheid beschouwt als het ware de oorzaken van inbreuken op de smalle veiligheid. Voorbeelden zijn ziekten, milieuschade of economische neergang. Het gevolg van ernstige ziekten kan de dood zijn, zoals bedoeld bij de smalle veiligheid.

Toespraak door de Japanse kroonprins Nahurito tijdens de opening van het Derde Wereldwaterforum te Kyoto, 16 maart 2003 (Foto IISD; collectie NIMH)

Als een ziekte zoveel slachtoffers maakt dat het de sociale structuur van een land aantast, bijvoorbeeld het HIV-virus in Afrika, dan kan een complete samenleving ontwricht raken. De staat kan dan een voedingsbodemp voor criminaliteit, corruptie of terrorisme worden. Hiermee is de problematiek tot een veiligheidsvraagstuk in smalle zin geëvolueerd. Dit verband geldt ook voor bijvoorbeeld milieuschade die vernietiging van bezit kan inhouden of economische neergang als oorzaak van een verlies van onafhankelijkheid.

Internationale initiatieven

Een gebrek aan water is in feite ook een inbreuk op de brede veiligheid. Het raakt de vitale belangen van een staat omdat de mens water nodig heeft om te leven.

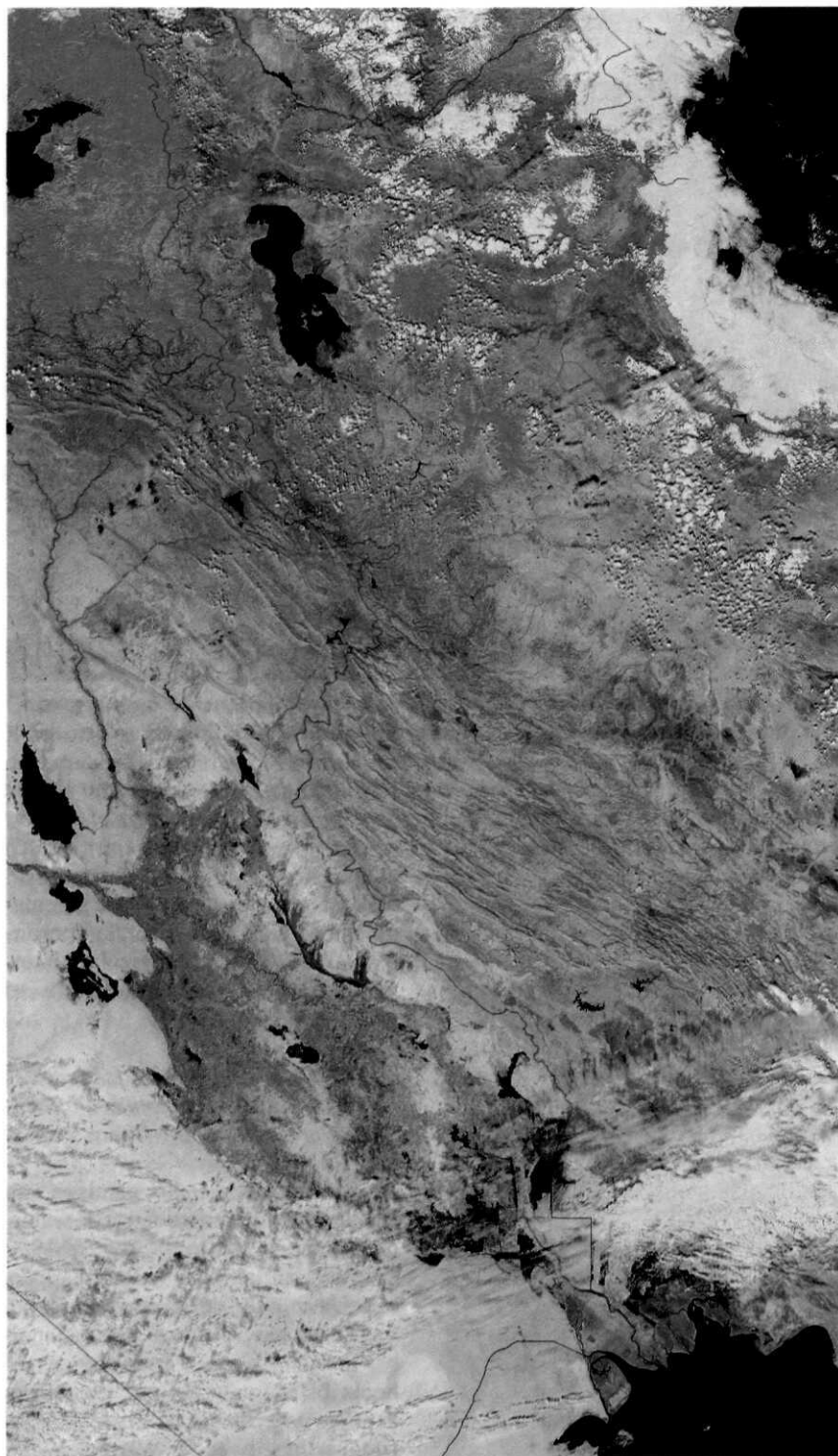
Water als een begrip passend bij de brede veiligheid kan zo een veiligheidsvraagstuk in smalle zin worden. Ismail Serageldin, voormalig vice-president van de World Bank, omschrijft het als volgt:

If the wars of this century were fought over oil, the wars of the next century will be fought over water.

Ook secretaris-generaal van de Verenigde Naties Kofi Annan sprak, vooruitlopend op 2003, dat officieel tot internationaal 'jaar van het water' werd gedoopt, de woorden:

Fierce competition for fresh water may well become a source of conflict and wars in the future.

De politieke statements getuigen van een wereldwijd initiatief om de waterproblematiek aan te pakken. In 1992 kwamen al tal van wetenschappers bijeen om over de problematiek van gedachten te wisselen in Rio de Janeiro. In Bonn werden vorderingen geboekt betreffende het streven tot acceptatie van de problematiek. Maar tijdens het tweede Wereld Water Forum in Den Haag, in 2002, onder leiding van ZKH de Prins van Oranje, kwam de grote doorbraak. Er ontstond een algemeen gedeeld besef dat het waterprobleem een écht probleem is.

Satellietfoto van het stroomgebied van de Tigris

(Foto NASA; collectie NIMH)

De internationale dialoog is dus min of meer mislukt, waardoor een gedege internationale aanpak van de waterproblematiek voorlopig op zich laat wachten. Omdat elk stroomgebied in de juiste context dient te worden geplaatst is het onmogelijk een verband aan te tonen tussen water en conflicten over de hele wereld. Ik beperk mij daarom tot een casus die ik nader bestudeer.

Tweestromenland: de Eufraat en de Tigris

Het stroomgebied van de Eufraat en de Tigris kent thans de problemen van verdroging en bevolkingsgroei, waar het eens relatief vruchtbaar en welvarend was. In dit tweestromenland valt dus veel te verbeteren op het gebied van watermanagement. De beide rivieren zijn voor zowel Turkije, Syrië als Irak van groot belang. Zij zijn allen afhankelijk van de gedeelde watervoorraad.

Turkije steunt op de Tigris en de Eufraat om het *Guneydogu Anadolu Projesi* (GAP) draaiende te houden. Dit enorme dammenproject is een grote pijler van de Turkse economie. Syrië wil de voedselvoorziening om socio-economische redenen in eigen hand houden en heeft daar de Eufraat voor nodig. Irak wil irrigatie van landbouwgronden naar alle waarschijnlijkheid gaan uitbreiden en is hoe dan ook voor alle water afhankelijk van toevoer uit het buitenland.

Turkije heeft de grootste invloed op het waterverloop van de Eufraat en de Tigris omdat het bovenstrooms ligt ten opzichte van de andere twee landen. Syrië kan op Irak nog enige mate van pressie uitoefenen omdat het de doorstroom van de Eufraat naar Irak controleert terwijl Irak geen internationale pressie kan uitoefenen met water. Het land probeert zich minder kwetsbaar op te stellen door fluctuaties in het wateraanbod op te vangen.

Na het derde Wereld Water Forum 2003, te Kyoto, een congres met meer dan tienduizend deelnemers van allerlei pluimage, bleek het echter niet mogelijk de bereikte eensge-

zindheid om te zetten in daden. Slechts weinigen kwamen met initiatieven en overal in de wereld verscheen het forum als een mislukking in de kranten.

Recht op leven?

Het universele recht op leven en dus op water is voor Irak het belangrijkste argument om waterrechten te claimen. Het land claimt tevens waterrechten op basis van het historische verloop van beide rivieren. Syrië claimt ook dit soort rechten bij Turkije. Volgens Turkije is water een economisch goed waar een prijs voor gevraagd kan worden. Het land vergelijkt de Turkse watervoorraad met de Arabische olievoorraad. Omdat landen vanuit hun eigen belang redeneren en argumenten gebruiken zoals het hen uitkomt, duurt de juridische discussie nog steeds voort, en daar zal voorlopig nog geen eind aan komen.

Binnenlandse belangen spelen een grote rol bij de inrichting van het waterbeheer. Het GAP was bijvoorbeeld bedoeld om de zuidoostelijke regio in Turkije verder te ontwikkelen en daarmee 'goodwill' voor de Turkse overheid te kweken bij de daar levende Koerden. Het heeft de gemoederen echter juist verhit omdat de Koerden er niet direct de vruchten van plukten en de verbouwde producten uit het

gebied worden geëxporteerd, evenals een deel van de watervoorraad.

De Koerden beschouwen dit als diefstal van hun eigendommen. Voor de Turkse regering is het gebied nu zo belangrijk geworden dat, los van de bedreiging voor de nationale eenheid, onafhankelijkheid nog minder bespreekbaar is. De onder de voormalige Irakese president Saddam Hoessein gecompleteerde 'derde rivier', een irrigatiekanaal dat het zuiden van Irak moest droogleggen, diende onder meer als pressiemiddel tegen politieke dissidenten. Deze hielden zich schuil in de zuidelijke moerasgebieden. Door drainage van het moerasgebied kon Saddam Hoessein overgaan tot vervolging en executie. Daarnaast werd het nu mogelijk olie te winnen in het gebied.

Water als regionaal machtsmiddel

De binnenlandse aangelegenheden staan niet los van relaties met de buurlanden. Zo schopt de Syrische steun voor het onafhankelijkheidsstreven

van de Koerden tegen het zere been van Turkije en Irak. Om druk op Syrië uit te oefenen en zo de steun aan de Koerden te ondergraven, wordt controle over het water gebruikt. Turkije dreigt herhaaldelijk met beperking of zelfs afsluiting van de watertoevoer vanuit Turkije, wat een zeer effectief machtsmiddel is gebleken.

Naar Irak wordt het waterverloop door Syrië ook als pressiemiddel gebruikt. Watertekorten die ontstonden lieten de onderlinge spanningen hoog oplopen. De olopende spanningen tussen de drie landen hebben totnogtoe niet tot een daadwerkelijk gewapend treffen geleid, al was deze mogelijkheid meer dan eens dichtbij. Troepenverplaatsingen naar de onderlinge grenzen en versterkingen van grensposten tonen dit aan.

Tussen de drie oeverstaten spelen politieke meningsverschillen een invloedrijke rol, hetgeen het belang van een goede watervoorziening ter voorkoming van conflicten vergroot. De lange-termijn-ontwikkelingen op het gebied van watertoevoer zijn niet positief. De internationale dialoog is mislukt en het ziet er naar uit dat de

Amerikaanse militairen leggen bij een beekje een pijpleiding aan die moet voorkomen dat olie de Tigris instroomt (Irak, 2003)

(Foto U.S. Department of Defense, J. Hutcheson; collectie NIMH)

Rivier in een woestijngebied

(Foto DARPA; collectie NIMH)

oplossing in de regio's zelf gezocht moet worden. Door onderling wantrouwen, onder meer ontstaan door de onlogische verdeling van grondgebied na de Eerste Wereldoorlog en verschillende politieke kwesties zijn Turkije, Irak en Syrië voornamelijk gefixeerd op de eigen prioriteiten voor wat betreft het watermanagement. Hierbij wordt zoals aangegeven water zelfs misbruikt voor politieke doeleinden als het vervolgen van dissidenten.

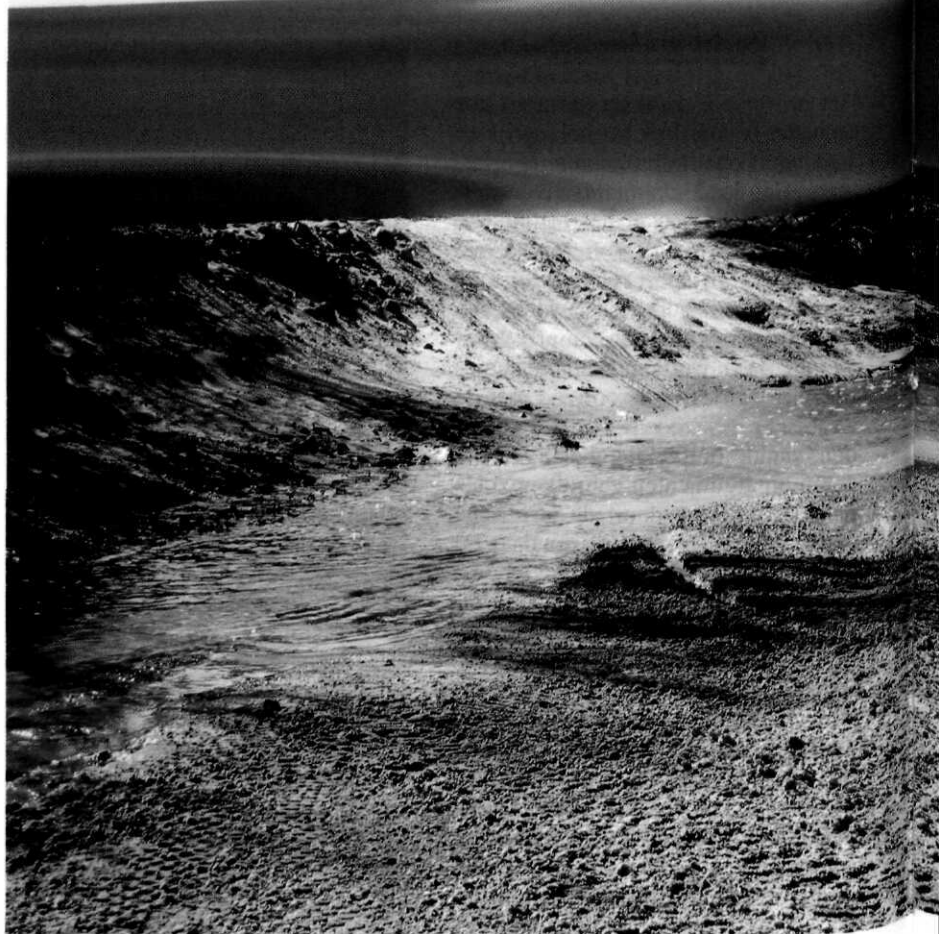
Oorlog om water?

Het lijkt er dus op dat de landen in het stroomgebied van de Eufraat en de Tigris verre van gereed zijn voor een multilaterale dialoog, gericht op een duurzame oplossing. Toch is een oorlog om water niet waarschijnlijk. De huidige staat waarin Irak verkeert, impliceert dat het land de komende jaren nog zeker niet in staat is een eigen beleid te voeren op het gebied van de internationale waterproblematiek, en al helemaal niet tot het voeren van oorlog.

In combinatie met de beperkte militaire capaciteit van Syrië en het Turkse lidmaatschap van de NAVO is het zeer onwaarschijnlijk dat er op korte termijn een oorlog ontstaat. De kosten voor het voeren van een oorlog zijn bovendien relatief hoog. Tegen dezelfde kosten kan men bijvoorbeeld investeren in desalinisatie-installaties (ontzilting) die het land een onafhankelijke toevoer van drinkwater kunnen verschaffen.

Het is echter niet uit te sluiten dat landen in de toekomst, bij extreme watern tekorten met bijvoorbeeld grote sterfte tot gevolg, overgaan tot gewapende actie. Wel moet blijken dat een ander land moedwillig water achterhoudt en dat ingrijpen hier verandering in kan brengen.

Uiteindelijk is samenwerking toch de meest rationele oplossing op de lan-

gere termijn, voor alledrie de landen én de internationale gemeenschap. Zo brengt samenwerking onder meer stabiliteit in de regio, waardoor conflicten op het gebied van water minder waarschijnlijk worden, wat de onderlinge handelsbetrekkingen stimuleert.

Oorlog is dus niet waarschijnlijk, maar niet onmogelijk.

'Pax aquarium'

Als de waterproblematiek effectief wordt aangepakt zal de brede veiligheid niet meer bedreigd worden en daarmee kan er dus ook geen verschuiving plaatsvinden naar de smalle veiligheid, waar een conflict uit voort zou kunnen komen. Daarnaast kan een internationale en op zijn minst regionale dialoog die mogelijke verschuiving tegengaan omdat het probleem dan in de zin van de brede vei-

ligheid wel bestaat, maar niet zal ont-aarden in een veiligheidsvraagstuk in smalle zin.

Door het leggen van onderlinge contacten wordt de stabiliteit in de regio vergroot en groeit het onderlinge vertrouwen. Dit kan zelfs vruchten afwerpen op economische of politieke vlakken van andere aard.

Water zou zodoende zelfs een pacifierende rol kunnen vervullen in een regio omdat het een onderlinge dialoog noodzakelijk maakt, zeker naarmate de waterproblematiek verergert. Door deze 'pax aquarium' kan het onderlinge vertrouwen groeien en is de kans op uitbreiding van de gelegde contacten groot.

Om samenwerking mogelijk te maken moet eerst een aantal cruciale problemen worden opgelost. Alleen dan is de weg vrij voor duurzame ontwikkeling.

Aanbevelingen

Uit de bovenstaande bevindingen vloeien aanbevelingen voort die naar mijn mening bij kunnen dragen aan een oplossing van de waterproblematiek en ook het risico op waterconflicten beperken.

Zo moet er een trilaterale technische commissie worden ingesteld die objectief en zelfstandig gegevens over de doorstroom van water tussen Turkije, Syrië en Irak verzamelt. Op deze wijze wordt de onderlinge discussie beperkt. Op basis van deze gegevens moeten dan minstens trilaterale afspraken worden gemaakt over de kwantiteit en kwaliteit van het water. Het historische verloop van beide rivieren dient hiervoor als uitgangspunt te worden genomen.

Er moeten ook stevige maatregelen worden genomen om het gebruik en verbruik van water terug te dringen, vooral de agrarische en huishoude-

lijke vraag. De agrarische vraag kan worden teruggedrongen door nieuwe irrigatietechnieken, bijvoorbeeld druppelirrigatie, in te voeren en te subsidiëren. De verdamping kan dan worden teruggebracht tot een absoluut minimum. De huishoudelijke vraag dient onder meer verminderd te worden door verbetering van het distributiesysteem van kraanwater en bijvoorbeeld zuinige douchekoppen en toiletten.

De industriële vraag betreft hoofdzakelijk gebruik en niet verbruik van water, wat dus weinig afdoet aan de kwaliteit of kwantiteit van het water, daarom is hier geen echte efficiencyslag te behalen. Vraag en aanbod die-

nen meer in verhouding tot elkaar te staan, wat een vereiste is voor goed waterbeheer.

De voorgestelde maatregelen zullen een enorme reductie in het ge- en verbruik van water inhouden, waarbij schattingen oplopen tot wel vijftig procent. Als landen een dialoog aangaan met elkaar, kunnen eventuele geschillen over water vreedzaam worden opgelost. Maar als de waterproblematiek zelf ook in voldoende mate wordt aangepakt, wordt de oorzaak weggenomen en is er geen reden voor onderlinge conflicten. Er is dus alle aanleiding om te stellen: geen reden tot paniek, maar wél tijd voor actie. ■

Literatuur

Boeken

- Allan, T. - *The Middle East Water Question: Hydropolitics and the Global Economy*. I.B. Taurus & Co Ltd., London, 2001.
- Beschoner, N. - *Adelphi paper 273: Water and instability in the Middle East*. Brassey's, London, 1993.
- Dolatyar, M., Gray, T.S. - *Water Politics in the Middle East: A context for conflict or co-operation?* Macmillan press Ltd, Londen, 2000.
- Donkers, H. - *De witte olie: water, vrede en duurzame ontwikkeling in het Midden-Oosten*. Van Arkel, Utrecht, 1994.
- Faruqi, N. I., Biswas, A. K., Bino, M. J. - *Water management in Islam*. United Nations University Press, Tokio, 2001.
- Hillel, D. - *Rivers of Eden: The struggle for water and the quest for peace in the middle east*. Oxford University Press, New York, 1994.
- Lorenz, F.M., Erickson, E.J. - *The Euphrater Triangle: Security Implications of the South-eastern Anatolia Project*. National Defense University Press, Washington, D.C., 1999.
- Oranje, ZKH de Prins van - *No Water No Future: Contribution of HRH the Prince of Orange to the panel of the UN Secretary General in preparation for the Johannesburg Summit*. World Summit on Sustainable Development, Johannesburg, 2002.
- Scheumann, W., Schiffler M - *Water in the Middle East: Potential for Conflicts and Prospects for Cooperation*. Springer-Verlag, Berlijn, 1998.
- Shiva, V. - *Water Wars: privatization, pollution, and profit*. South End Press, Cambridge, 2002.
- Soffer, A. - *Rivers of Fire: The conflict over Water in the Middle East*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Boston, 1999.
- Villiers, M. de - *Water: the fate of our most precious resource*. Houghton Mifflin Company, Boston, New York, 2000.

Artikelen

- Biliouri, D. - Middle East: Water shortages add to regional tensions, *Jane's Intelligence Review*, July 2001, pp 36-39.
- Darwish, A. - Syria Turkey Quarrel: Water is behind Turkey Sria Border Tension, *World Media*, 6 October 1998, Mideastnews & Adel Darwish.
- Glaz, C. - Wasser: Umgang mit einer knappen Ressource, *Österreichische Militärische Zeitschrift*, no. 39 6/2001, pp 705-714.
- Gleick, P. - Water Conflict Chronology, *Pacific Institute for Studies in Development, Environment and Security*, September 2000 version, pp 1-8.
- Postel, S.L., Wolf, A.T. - Dehydrating conflict, *Foreign Policy*, September-October, pp 60-67.
- Sager, W. - Wasserkriege im 21. Jahrhundert: Mythos oder drohende Realität?, *Österreichische Militärische Zeitschrift*, no. 39 6/2001, pp 715-722.
- Toussaint, B. - Wasser als Konfliktstoff: am beispiel Jordan-Becken, *Europäische Sicherheit*, vol. 50 no. 5, pp 7-13.
- Valeri, L. - Keeping the lid on Central Asia's water disputes, *Jane's Intelligence Review*, April 2001, pp 12-15.

Internet

- 3e Wereldwaterforum te Kyoto (16 februari 2003):
<http://www.worldwaterforum.org/eng/wwf07.html>
- Netherlands Watership Programme (15 april 2003):
<http://www.nwp.ihe.nl/handler.cfm?event=showabout&ID=1>